

UOT 338.431:631.1

JEL Q10

ALIYEV İ.H., i.e.d., professor
AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
“Aqrar islahatlar və ərzaq təhlükəsizliyi
problemləri” şöbəsinin müdürü

MİLLİ AQRAR STRATEGIYA: KONSEPTUAL ƏSASLANDIRMALAR VƏ PERSPEKTİVLƏRİ HAQQINDA

Xülasə

Məqalədə qloballaşma mühitində əhalinin davamlı olaraq ərzaq məhsulları ilə təmin olunması məsələləri tədqiq edilərək, bu əsasda ərzaq təhlükəsizlik probleminə iqtisadi və milli təhlükəsizliyin mühüm tərkib hissəsi kimi baxılmışdır. Həmçinin milli aqrar strategiyasının hazırlanmasının konseptual əsaslandırılması prinsipləri irəli sürülmüşdür. Bu əsasda isə aqrar sahənin davamlı inkişafı üçün təklif və tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: qloballaşan mühit, ərzaq təhlükəsizliyi, aqrar sənaye, milli-aqrar strateji

GİRİŞ

Dünya iqtisadiyyatı qloballaşdırıqca əhalinin davamlı olaraq ərzaq məhsulları ilə təchizatı və ya başqa sözlə ərzaq təhlükəsizliyi problemi, ölkənin milli, eləcə də iqtisadi təhlükəsizliyinin əsasını təşkil edir. Həmçinin dövlətin inkişaf səviyyəsinin mühüm göstəricilərindən biri hesab olunur. Hər bir ölkə ərzaq təminatının genişləndirilməsi və onlardan daha səmərəli istifadəni təmin etmək üçün milli ərzaq strategiyası işləyib hazırlanmaq zorundadır. Burada həmçinin inkişafın davamlı, effekli irəliləyişində əhəmiyyəti məsələləri, aqrar sahənin problemlərinin həllindəki rolü dəyərləndirilir. Milli ərzaq strategiyasının işlənməsi taktikasında dolğun informasiya təminatlılığı, metodoloji sistemin qurulması prinsipləri əsaslandırılaraq mühüm şərt kimi irəli sürülmüşdür. Aparılan təhlilin nəticələri göstərmüşdir ki, milli ərzaq strategiyasının hazırlanması ərzaq ehtiyatından qənaətcil, dolğun və daha səmərəliliklə istifadəyə zəmin olaraq bütövlükdə ərzaq sahəsində struktur və institusional yenidərşurmanı təmin edəcək və ölkənin posneft dövrünə keçidi üçün zəruri potensialı formalaşdıracaqdır. Davamlı inkişafı təmin edəcəkdir.

Qloballaşma şəraitində aqrar sahədə köklü islahatların gedişi nəticəsində, həmçinin sahənin iqtisadi-maliyyə, təşkilati-hüquqi, idarəcilik prinsiplərində mühüm köklü dəyişikliklər baş vermişdir və verməkdədir. Hər şeydən əvvəl planlı idarəetmə və bölgü sistemindən bazar mühütinə uyğun iqtisadi idarəcilik sisteminə – xüsusü sahibkarlığın, təşəbbüsün geniş meydan aldığı sistemə keçid baş vermişdir. Kənddə çoxukladlı mülkiyyət formalarına əsaslanan təsərrüfatçılıq və idarəcilik formaları daha mükəmməl qərarlaşmaqdadır. Bunun nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında kənd təsərrüfatının yeri və rolu əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmiş, kənd təsərrüfatının öz daxilində isə quruluş (köklü kəmiyyət və keyfiyyət) dəyişmələri baş vermişdir.

Bir sözlə qloballaşan dünyada aqrar sahənin inkişafında mühüm dəyişikliklər baş vermiş və verməkdədir. Bazar mühitində isə aqrar islahatların mühüm məqsədlərindən biri bu sahənin bazar mühiti əsasına keçirilməsi və onun yeni makroqitisiadi situasiyaya uyğun idarəolunması olduğundan tədqiqat göstərir ki, bu məqsədə hələ ki, nail olunmamışdır. Hələ də həll olunası çoxlu sosial-iqtisadi və idarəetmə problemləri vardır və həllini gözləməkdədir.

Ölkənin ümumi daxili məhsulda kənd təsərrüfatının payı xüsusən aşağıdır və cəmi 5,3% təşkil edir [1]. Əhalinin real gəlirinin getdikcə artmasına baxmayaraq onun əksərən ərzaq məhsullarının alınmasına sərf olunması meylinin hələ də yüksək olaraq qalmasını; aqrar sahədə sahibkarlıq müəssisə

və təşkilatlarının əksərən normal maliyyə-biznes vəziyyətinə çıxmamaları; sahələrarası və sahələrdaxili aparıcı əlaqələrin ləng bərpa edilməsi; kor-təbii formalaşan regional bazar sisteminə idarəetmə qurumlarının və bunlara dövlətin hələlik tam elmlı yanaşmaması; kənd yerlərində bazar infrastrukturunun ləng yaradılması və bununla bağlı mühüm məqsədli proqramlarının kifayət qədər olmaması və ya ləng həyata keçirilməsi; aqrar sahədə sahibkarlığın ciddi dövlət, maliyyə, kredit rıçaqlarından himayə edilməməsi; emal sahələrinin idarəolunması ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının idarəolunması arasında çatışmazlıqlar və ziddiyyətlər; kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının qiymətlərini regional və ilkin qiymətlər əsasında yox, bəzən sünə yolla yalnız ölkə səviyyəsində liberallaşmış qiymətlər əsasında qurulması; mühüm idarə-ətmə vasitəsi olan qiymətin bazar tələbləri əsasında bəzən qurulmaması; onun tənzimləyici və stimullaşdırıcı durumunun qarşılıqlı əlaqələndirilməməsi, ümumilikdə isə milli aqrar bazarın ləng formalaşması; aqrar sahəyə uyğun makroiqtisadi tənzimləmə siyasetin qeyri-ardıcıl olması sahənin ardıcıl və davamlı investisiyalashmaması halları, bütövlükdə isə ölkə üzrə aqro-ərzaq siyasetinin hələlik tam formalaşmamasını göstərmək olar [1]. Bu mənada milli aqrar strategiyasının işlənib hazırlanması və hərtərəfli əsaslanırılması günün aktual problemlərindəndir və öz həllini tələb edir.

Aqrar sahənin qlobal iqtisadi mühitə uyğunlaşması məsələləri

Qlobal prizmadan baxıldığda əhalinin ərzaqla və iqtisadiyyatın digər sahələrinin xammalla təmin olunmasında müstəsna rol oynayan kənd təsərrüfatı istehsalının müasir tələblərə uyğunlaşdırılması və dayanıqlı inkişafının təmin olunması, onun xarici əlaqələrinin artırılması beynəlxalq iqtisadi integrasiya qanunları və şərtlərinə daha çox uyğunlaşdırılmasından asılıdır.

Təhlildən aydın olur ki, ölkəmizdə də mürəkkəb şəraitdə fəaliyyət göstərən aqrar sahənin ciddi dövlət dəstəyinə ehtiyacı vardır. Aqrar istehsalın dayanıqlı inkişafı çoxsaylı amillərdən yalnız kompiexli, sistemli və elmili istifadə edilməsi yolu ilə mümkündür. Bu isə geniş dövlət tənzimləmələri sistemini tələb edir. Beləliklə, müstəqil sosial-iqtisadi inkişafa əsaslanaraq aqrar-sahə kompleksinin yeni inkişaf mərhələsinə çıxarılması vəzifələri ciddi tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri etmişdir. Həmin tədbirlər kompleksi sistemində aqrar-sahə istehsalının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi və bu idarəetmə mexanizminin bazar münasibətləri prinsiplərinə uyğunlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Dünya dövlətlərinin təcrübəsi göstərir ki, aqrar sahədə dövlət tənzimlənmələri sistemi olduqca genişdir. İqtisadiyyatın tənzimlənməsində dövlətə verilən hüquq və vəzifələr birinci növbədə dövlətin mahiyyətinin, onun funksiyalarının nə dərəcədə başa düşülməsi kimi dünyəvi problemə münasibətdən asılıdır. İnsanlar, cəmiyyətin düşünən beynləri, dövlətin mahiyyətini, cəmiyyətin inkişafında rolunu nə dərəcədə başa düşürsə, onun iqtisadiyyatın inkişafında təşkiledici, tənzimləyici rolunu da o dərəcədə önəm verir [2]. Dünyanın aparıcı alımları hesab edirlər ki, müasir dövrdə kənd təsərrüfatının hərtərəfli inkişafını nəzərdə tutan dövlətin iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas ünsürlərini özündə birləşdirməlidir:

- istehsalın aram sürətinin, hər şeydən əvvəl xırda fermer təsərrüfatlarında yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi, iqtisadiyyatın idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsi və qiymət siyaseti nəticəsində xırda fermer təsərrüfatlarının məhsuldarlığının artırılması hesabına təmin edilməsi;
- şəhərlərdə məşğulluğun artırılması yolu ilə kənd təsərrüfatı məhsullarına daxili tələbin artırılması;
- kənd yerlərində əhaliyə xidmət edən və kənd təsərrüfatına əsaslanan qeyri-aqrar əmək tutumlu istehsalın şaxələndirilməsi.

Ölkəmizdə əksərən aqrar sənaye sahəsinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi sistemində kənd istehsalçılarının gəlirlərinin sabitləşdirilməsi və artırılması aparıcı mövqelərdən birini tutur. Bu tədbirlər arasında kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında təklifin tənzimlənməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının dövlət tərəfindən satın alınması, istehsalçılara qiymətlə əlaqədar birbaşa

subsidiyaların verilməsi, ticarət tədbirləri vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələb və təklifin optimallaşması mühüm yer tutur.

Bunlardan başqa kənd təsərrüfatında istehsal xərclərinin aşağı salınmasına yönəldilmiş tədbirlər sistemi də ayrıca həyata keçirilir. Burada əsas mexanizm aqrar istehsal üçün ehtiyaclara subsidiyalar verilməsidir. Hazırda subsidiyalasdırma üsulları çoxdur: istehsalçılar satın alınan hər vahid ehtiyat (məsələn: mineral gübrə) üçün qəti müəyyən edilmiş subsidiya yaxud həyata keçirilən hər hansı bir fəaliyyət növü (məsələn: meliorasiya işləri) üçün və yaxud da güzəştli kredit mənbəyi yaradılmıqla subsidiyalar ala bilərlər.

İstehsal məsrəflərinin azaldılmasına yönəldilmiş siyaset aqrar istehsalın subsidiyalasdırılması mexanizminin əsas alətidir. Bu siyaset kənd istehsalçılarının mənfəətinin artırılmasına ucuzlaşdırılmış ehtiyatlara tələbin çoxalmasına, məhsul təklifinin artırılmasına, digər ehtiyatlara tələbin yüksəlməsinə səbəb olur. Satışdan əldə edilən gəlirlərin artırılması və istehsal xərclərinin azaldılmasına yönəldilən tədbirlər kənd təsərrüfatı istehsalçıları və ayrı-ayrı qrupların hamısına fayda verir.

Kənd əhalisinin gəlirlərinin sabitləşdirilməsi və artırılması üçün qiymətlərə dövlət müdaxiləleri inkişaf etmiş ölkələr və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə geniş yayılmışdır. Bu siyaset XX əsrə "yaşıl inqilabın" həyata keçirilməsində mühüm rol oynamışdır.

- Müasir mühitdə Azərbaycanda əsas diqqət bütün təsərrüfat formalarının səmərəli işləyə bilməsi üçün şərait yaradılmasına yönəldilmişdir. Dövlət bazarın işləməsi üçün hüquqi bazanı yaratmış, tənzimləyici orqana çevrilmişdir. Həmçinin fikrimizcə hesab edirik ki, dövlətin bu müdaxiləsi də inkişaf getdikcə tədricən məhdudlaşdırılmalıdır.
- Aqrar sahənin əsasını təşkil edən kənd təsərrüfatı istehsalının sabit və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi, hər şeydən əvvəl torpaq ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsindən, torpağın məhsuldarlığının artırılmasından, onun təkrar istehsalının təmin edilməsindən asılıdır. Torpaqdan istifadənin yaxşılaşdırılması sahəsində dövlət tərəfindən görünən tədbirlər Respublikamızda aparılan müstəqil aqrar siyasetin aparıcı istiqamətlərindən biridir (meliorasiya, şoranlaşma, ətraf mühitin çirkəklənməsi və s.).
- Aqrar sahənin inkişafının mühüm nəticələrindən biri də odur ki, ölkədə istehlak mallarının tərkibində yerli məhsulların xüsusi çəkisi hiss olunacaq şəkildə artmışdır. Bu isə o deməkdir ki, yerli məhsullar daxili bazarda ucuz xarici mallarla rəqabətə dözür və bir çox hallarda qalib gəlir. Bəzi kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracında müşahidə olunan artımı məhz bunun nəticəsi hesab etmək olar.
- Aqrar sahə istehsalının intensivləşdirilməsi və maddi-texniki təchizatı sahəsində məlum problemlər mövcuddur. Ölkədə əkin sahələrinin məhsuldarlığı orta dünya göstəriciləri ilə müqayisədə xeyli aşağıdır. Kənd təsərrüfatı ilə iqtisadiyyatın digər sahələri arasında əmtəə mübadiləsində qeyri-ekvivalentlik birincinin ziyanına qalmaqda davam edir. Belə ki, enerji daşıyıcıları və digər maddi-texniki ehtiyatların qiymətləri kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinə nisbətən sürətlə artır. Kənd təsərrüfatı işçilərinin orta aylıq əmək haqqı digər sahələrə nisbətən xeyli aşağıdır. Kənd təsərrüfatı istehsalına investisiya və kredit qoyuluşlarının xüsusi çəkisi də aşağıdır. Bu sahə yüksək riskli hesab olununur. Təsadüfi deyildir ki, kənd təsərrüfatı istehsalının əhəmiyyəti orada yaranmış mövcud vəziyyət və inkişafında ciddi dönüş yaradılması üçün yollar axtarılması zəruriliyi qaçılmazdır.
- Ölkənin aqrar sahəsində mövcud olan problemlərin təxirəsalınmadan və köklü sürətdə həll edilməsi zəruriliyi bu sahədə dövlət tənzimləmələrinin daha da intensivləşdirilməsini və əhatə dairəsinin genişləndirilməsini tələb edir. Təsadüfi deyildir ki, həmin məsələlər Azərbaycan Respublikası dövlətinin iqtisadi siyasetinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Çünkü məlum olduğu kimi ölkəmizin dünya birliyinə ineqrasiyası neft müqavilələrinin reallaşmağa başlaması özünün keyfiyyətcə yeni mərhələsinə yüksəlmışdır.
- Azərbaycanın dünya birliyi ilə ineqrasiyasının sürətlənməsi kənd təsərrüfatında bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin ardıcıl olaraq tətbiqi, aqrar sahədə yeni mühitin yaranması və

inkışafı digər tərəfdən də kənd əhalisi üçün yeni problemlər, yeni çətinliklər meydana gətirmiştir. Bu hər şeydən əvvəl kənd istehsalçılarının maddi-texniki və maliyyə ehtiyatları ilə təminatı məsələsində özünü qabarıq şəkildə göstərir.

- Buna görə də hesab edirik ki, aqrar sahənin inkışafında ciddi dönüş yaradılması əhəmiyyətli dərəcədə bu sahənin sənaye sahələri və istehsal infrastrukturunun bəzi alt sahələri ilə integrasiyasından asılıdır. Təbiidir ki, iqtisadiyyat sahələrinin qarşılıqlı əlaqədar olan vahid sistemdə birləşdirilməsi bazar iqtisadiyyatı şəraitində olduqca mürəkkəbdir. Bunun həyata keçirilməsi kənd təsərrüfatı və sənayenin bütün təkrar istehsal həlqələrində - istehsal, mübadilə, bölgü və istehlakda bir tam şəkildə birləşdirilməsindən asılıdır. Başqa sözlə, bütün sahələr proporsional mənfiət əldə etməklə yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal edilməsinə xidmət etməlidirlər. Aqrar sahədə istehsal prosesində strateji kursun əsasını məhz bu müddəə təşkil etməlidir.
- Ölkəmizdə kənd təsərrüfatında müxtəlif mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formaları fəaliyyət göstərir. Torpaq və əmlak üzərində xüsusi mükiyyətə əsaslanan kəndli (fermer) təsərrüfatları isə Azərbaycan reallığında yenilikdir və böyük perspektivə malikdir. Ona görə də, həmin təsərrüfat sahiblərinə qabaqcıl dünya dövlətlərində olduğu kimi hərtərəfli dövlət dəstəyi olduqca vacibdir.
- Azərbaycanın aqrar sahəsinin dünya təsərrüfatı sisteminə integrasiyanın perspektivi ilk növbədə kənd təsərrüfatı istehsalının səmərəliliyindən asılıdır. «Yaşıl inqlab» mərhələsini artıq çoxdan keçmiş dünya kənd təsərrüfatı bazarına ancaq istehsalın yüksək səmərəliliyini təmin etməklə bərabərhüquqlu subyekt kimi daxil olmaq olar. Çünkü kənd təsərrüfatı müəssisələrinin əsas istehsal vasitələri ilə təmin edilməsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsi təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinə əhəmiyyətli təsir göstərən mühüm amildir. İstehsalın səmərəliliyinin artırılması isə kənd təsərrüfatında yalnız maddi-texniki təchizatın yaxşılaşdırılması yolu ilə mümkündür. Ona görə də kənd təsərrüfatının texnika və mineral gübrələrlə təchizatı sahəsində dövlət dəstəyi qloballaşma prizmasından nəzərdən keçirilməlidir.
- Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatı üçün əvəzsiz əhəmiyyət kəsb edən aqrar bölmənin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi maliyyə, kredit və qiymət mexanizminin tətbiqi ilə genişmiqyaslı tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsini tələb edir. Burada ərzaq istehsalı sahəsində fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinə yardım müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Çünkü ərzaq istehsalı sahəsində fəaliyyət göstərən subyektlərin təsərrüfat fəaliyyətinin rentabelliyi hazırda aşağı səviyyədədir. Son dövrdə bu məsələnin həlli üçün hökumət kənd təsərrüfatına genişmiqyaslı yardım tədbirləri paketinin həyata keçirilməsinə başlamışdır. Hökumətin aqrar sahə siyasetinin əsas məqsədi investisiyaların səmərəliliyini artırmaq və digər məqsədönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi yolu ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında yüksək rentabelliyi təmin etməkdən ibarət olmalıdır. Rentabelliyyə və rəqabətqabiliyyətinə nail olmaq, dövriyyə kapitalını əldə etmək üçün ərzaq məhsulları istehsalçılarının modernləşdirməyə yönəldilmiş investisiyalara, habelə texniki və istehsal innovasiyalarına ehtiyacları vardır. Azərbaycanda aqrar siyasetin qısamüddətli dövr ərzində aparıcı istiqaməti kənd təsərrüfatında geniş təkrar istehsal üçün daha əlverişli iqtisadi şəraitin yaradılması və aqrar bölmədə təsərrüfat vahidlərinin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması təşkil edir.

Aqrar sahədə dayanıqlı istehsalın təmin olunması perspektivləri

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində aqrar sahənin uğurlu fəaliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə istehsal olunan məhsulların satılması ilə əlaqədardır. Başqa sözlə, satış probleminin bu sahədə böyük rolü vardır. Təbii - iqlim şəraitindən ciddi asılı olan bütün ölkələri əhatə etməklə dağınıqlıqlar, şəhərlərdə toplanmış bazarlar isə kompaktdır. Dağınlaq yerli istehsalçılar istər-istəməz bazar

inhisarçılığı ilə üzbəüz dayanırlar. Bu inhisarçılıq həm satışda, həm də kənd təsərrüfatı texnikası və gübrələrin alınmasında özünü göstərir. Belə bir şəraitdə kənd təsərrüfatı məhsulları qiymətlərinə dövlət müdaxiləsi, bu məhsulların qiymət mexanizmi vasitəsilə dəstəklənməsi bütün dünyada aqrar sektorun dayanıqlı inkişafının əsasını təşkil edir. Belə müdaxilənin həyata keçirilməsi üçün inkişaf etmiş ölkələrdə hökumət orqanları bir sıra iqtisadi göstəriciləri, ilk növbədə ixtisaslaşdırılmış təsərrüfatlarda istehsal xərclərinin səviyyəsi (Avropa Birliyi ölkələrində), istehsal növləri (ABŞ-da), sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları qiymətləri arasındaki nisbətin, ferma və istehsal sahələrində gəlir səviyyəsini diqqətlə izləyirlər. Bu göstəriciləri izləmək üçün dövri olaraq xüsusi hesabatlar tərtib edilir və dərc edilir. Onlar diqqətlə öyrənilir və cari dövrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının qiyməti sahəsində yeridilən qiymət siyasetinin əsasını təşkil edir.

Aqrar sahədə dayanıqlı geniş təkrar istehsalın təmin olunması üçün kreditə böyük ehtiyac vardır. Müasir şəraitdə kənd istehsalçılarının yalnız qısamüddətli kreditə deyil, həm də daha çox uzunmüddətli kreditə ehtiyacı böyükdür. Çünkü gənc fermer təsərrüfatlarının ilkin əsas kapitala və dövriyyə kapitalına tələbatı çoxdur. Ona görə də müasir dövrdə kredit mexanizmindən geniş istifadə edilir, onun təşkilati strukturu yaradılmış, bu məq-sədə müvafiq kredit resursları ayrılmışdır.

Lakin müasir mərhələdə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin kreditə böyük ehtiyacı olduğu halda mövcud bank-kredit təşkilatları bu ehtiyacı kifayət qədər ödəyə bilmək imkanına malik deyildir. Fermer təsərrüfatlarına və emal müəssisələrinə kredit yalnız girov qoyulan əmlakin sığorta olunduğu halda verilir. Lakin mövcud yüksək sığorta tarifləri, riskin səviyyəsini əks etdirərək fermer təsərrüfatlarının kredit almaq imkanlarını məhdudlaşdırır. Ona görə də kənd təsərrüfatına verilən kreditlər iqtisadiyyat sahələrinə yönəldilən kreditlərin hələlik 4-5 %-i səviyyəsindədir. Ziyanla işləyən təsərrüfatların sayı çox olduğu halda kreditlər üzrə faizlər yüksəkdir. Hökumətin kredit siyaseti kənd təsərrüfatı və emal müəssisələrinin kredit almaq imkanlarının daha da genişləndirilməsinə yönəldilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, ölkəmiz Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmağa hazırlaşır. Həmin təşkilat isə kənd təsərrüfatı istehsalına subsidiyaların artırılmasına imkan vermir. Ona görə də fermerlərə yaxın gələcəkdə kredit mexanizmi vasitəsilə yardımın artırılması daha da aktuallaşacaqdır.

Qlobal iqtisadiyyata aqrar bölmənin dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi böyük investisiya qoyuluşları ilə də əlaqədardır. Kənd təsərrüfatına investisiya qoyuluşları mütləq rəqəmlərlə sürətlə artsa da onun cəmi investisiyalarda payı 1%-dən aşağıdır.

Belə bir şəraitdə kənd təsərrüfatına kapital qoyuluşlarının ciddi sürətdə artırılması və ölkənin zəmanətli ərzaq təhlükəsizliyinin yaradılması əhəmiyyətli dərəcədə aqrar bölmənin özünün daxili imkanlarından daha səmərəli istifadə edilməsindən, bu imkanların hərəkət mexanizminin təkmilləşdirilməsindən asılıdır.

Eləcə də aqrar biznesdə təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələri böyük ölçüdə istehsalın ixtisaslaşması və təmərküzləşməsi ilə əlaqədardır. Kənd təsərrüfatı istehsalında ixtisaslaşma və təmərküzləşmə iki təməyülün qarşılıqlı vəhdətindən asılıdır: bir tərəfdən, ictimai əmək bölgüsünün dərinləşməsi daha dar ixtisaslaşmaya yardım edir, digər tərəfdən isə, kənd təsərrüfatı istehsalının xüsusiyyətləri (mövəsümliliyi, torpağın müstəsna rolu ilə bitkiçiliklə heyvandarlığın sıx qarşılıqlı əlaqəsi və s.) çoxsahəli müəssisələrin inkişafını tələb edir.

Qloballaşma şəraitində, istər ölkə daxilində, istərsə də beynəlxalq miqyasda ərzaq bazarı uğrunda rəqabət mübarizəsi olduqca kəskinləşmişdir. Bu mübarizədə o ölkələr qalib gəlirlər ki, orada təmərküzləşmə getmiş və iri kənd təsərrüfatı müəssisələri, fermerlər, birliklər yüksək məhsuldarlıqla malik texnika və texnologiyadan geniş istifadə edir və məhsuldarlığı ciddi sürətdə artırırlar. Nəzərə almaq lazımdır ki, ABŞ-da 8%-dən ibarət təsərrüfat subyektləri kənd təsərrüfatı məhsullarının 73,5%-ni əlində cəmləşdirmişdir. Ona görə də müasir dövrdə ərzaq bazarında xırda təsərrüfatlar deyil, məhz iri birləşmələr uğurlu rəqabət mübarizəsi apara bilərlər. Onların investisiya cazibədarlığı da yüksəkdir. Ölkəmizdə də iri təsərrüfat subyektləri aqrar bölmənin daxili imkanlarının üzə çıxarılmasını, az məsrəflə keyfiyyətli məhsul istehsalı üçün əlverişli şərait yaradılmasını insanların məişəti və mədəniyyətinin yüksəldilməsini təmin edə bilər. Lakin müasir

şəraitdə ölkəmizdə bir kəndli (fermer) təsərrüfatına düşən kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsi orta hesabla 10 hektardan aşağıdır. Ona görə də iri aqrar sahənin inkişafı üçün birləşmənin yaradılması özəl kapital ilə yanaşı dövlət dəstəyinin həyata keçirilməsi aqrar siyasetin tərkib hissələrindən biri olmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, Avropa ölkələri və ABŞ-da belə birləşmənin maliyyələşməsinə ayrılan vəsaitlər onların istehsal xərclərinin təxminən 40%-ni təşkil edir.

Aqrar sahədə istehsalının müasir tələblərə uyğunlaşdırılması və dayanıqlı inkişafının təmin olunması, onun xarici əlaqələrinin səmərəliliyinin artırılması beynəlxalq iqtisadi integrasiya qanunları və şərtlərinə daha çox uyğunlaşdırılmasından asılıdır.

Ölkəmizdə ardıcıl olaraq dünya birliyinə integrasiya prosesləri sürətləndiyi bir şəraitdə kənd təsərrüfatının və aqrar sahənin səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün həm daxili, həm də xarici əlverişli iqtisadi mühit daha da yaxşılaşdırılmalıdır.

Digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da kənd təsərrüfatının xarici əlaqələri, son illərdə ciddi müsbət dəyişikliklər baş verməsinə baxmayaraq hələlik indiki imkanlar baxımından zəifdir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarət dövriyyəsi xarici ticarətin cəmi 2%-ni təşkil edir. Təsadüfi deyildir ki, müqayisəli üstünlüklər prinsipi əsasında xarici ticarət siyaseti ilə bu sahənin himayə edilməsi demək olar ki, bütün dövlətlərin iqtisadi siyasetinin əsasını təşkil edir. Hal-hazırda ən mükəmməl iqtisadi integrasiya birliyi olan Avropa Birliyində integrasiya prosesləri ilk növbədə aqrar siyasetin uzlaşdırılması ehtiyacından doğmuşdur. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, bu birlikdə integrasiya proseslərinin müvəffəqiyyəti ilk növbədə bu uzlaşdırmanın uğurlu nəticələri ilə əlaqədardır.

Dünya miqyasında integrasiya prosesləri respublikamızın ÜTT-na yaxın gələcəkdə qoşulduğundan sonra daha da sürətlənəcəkdir. Bütün bu integrasiya proseslərində aqrar bölmənin xüsusi rolu və ehtiyaclarının daim diqqət mərkəzində olması çox vacibdir.

Ölkənin ərzaq təminatının dəyərləndirilməsi və qlobal proseslərin reallığından çıxış edərək iqtisadiyyat Ərzaq Strategiyası kontekstində proqnozlaşdırılan inkişaf səviyyəsinin təminatı, ərzaq resurslarının mümkün artımına nail olmaq onlardan istifadənin səmərəliliyini, eləcə də ərzaq təminatını yüksəltmək kimi mühüm məsələnin həlli vacib sayılmalıdır. Ərzaq təminatının artırılması üçün fikrimizcə, aşağıdakı prioritətləri də nəzərdə tutmalıdır:

- ərzaq təminatının təşkilatı, texnoloji tədbirlərinin və iqtisadiyyatın bütün sahələrində ərzaq təminatından rasional istifadənin reallaşdırılması;
- etibarlı və perspektivli mineral-xammal bazasının və milli ərzaq ehtiyat təminatının yaradılması;
- ölkədə digər fond resurslarının əhəmiyyətli hissəsini bərpaolunan istehsalı sahələrinə yönəltməklə təbii ərzaq ehtiyatları varisliyinin təmin edilməsi;
- ərzaq Təminatının funksionallığının artırılması istiqamətində aqrar sahədə struktur yenidənqurmasının aparılması;
- aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafı üçün innovasiya fəaliyyəti və elmi-texniki işlənmələrin genişləndirilməsi;
- ərzaq təminatı üçün infrastrukturun reabilitasiyasına və modifikasiyasına nail olunması;
- ərzaq Təminatının ətraf mühitə neqativ təsirinin məhdudlaşdırılması alternativ ərzaq mənbələrindən istifadə payının artırılması;
- ərzaq sektorunda bazar münasibətlərinin inkişafını və əlverişli bazar şəraitini təmin edən təkmil normativ-hüquqi bazarın formallaşdırılması və inkişafi;
- ərzaq bankı, Ərzaq Birjası və ərzaq təminatının digər mühüm struktur seqmentlərinin təsisatı;
- ərzaq sektorunda aparılan iqtisadi islahatların dərinləşməsi və təkmilləşməsi sahəsində elmi-tədqiqatların genişləndirilməsi;
- dünya ərzaq təminatının müasir qlobal problemlərinin öyrənilməsində monitorinq sisteminin və informasiya bankının yaradılması;

NƏTİCƏ

Aqrar sahənin potensialından, həmçinin regionların sosial-iqtisadi, təbii imkanlarından maksimal səviyyədə istifadə olunması üçün aqrar sahədə bazar tələblərinə və iqtisadi menecment prinsiplərinə uyğun radikal mühitin formalasdırılması zəruridir. Milli aqrar strategiyasının hazırlanması üçün fikrimizcə aşağıdakı prinsiplərə və əsaslaşdırımlara əməl etmək vacibdir. Bunun üçün isə:

- Hər bir region üzrə bütün sosial-iqtisadi, təbii inkişaf potensialını nəzərə almaqla onun davamlı inkişaf konsepsiyası işlənilməlidir.
- Bunun üçün isə ən vacib şərtlərdən biri xarici və daxili investorların daxili regional iqtisadiyyatın inkişafı üçün yatırıım eləmələri məqsədilə investisiya xəritələri işlənilməlidir. Yəni bu xəritələr virtual məkanda internet vasitəsilə çatdırılmalıdır.
- Aqrar sahənin gələcək inkişaf planları işlənib hazırlanmalı və ya hər bir regionun sosial-iqtisadi inkişaf ensiklopediyası dinamik inkişaf baxımından (burada regionun relyefi, yerləşmə mühiti, bazarlara yaxınlıq səviyyəsi, regional bazarda tutduğu yer, demoqrafik durumu, məşğulluq səviyyəsi və ən başlıcası səmərəlilik dərəcəsi və s. amillər) qarşılıqlı qiymətləndirilməsi əsasında hazırlanmalıdır.
- Aqrar sahədə qarşılıqlı təsərrüfat əlaqələrinin normal qurulmasında yeni strukturlar və infrastrukturların (xüsusilə kommersiya banklarının, əmtəə və fond birjalarının) yaradılması sürətləndirilsin;
- Kənd təsərrüfatında sahibkarlığın müxtəlif formalarının inkişafına bərabər şərait yaratmaqla bütövlükdə iqtisadiyyatın inhisarsızlaşdırılması və aqrar sahədə rəqabətin hər vəchlə stimullaşdırılması;
- Agrotexniki xidmət, bitkiçilik məhsullarının tədarük və emalı, toxumçuluq, mal-qaranın sünə mayalandırılması, südün, ətin tədarükü və emalı, keyfiyyət təchizatı adları altında kooperativlərin formalasdırılması zəruridir.
- Aqrar sahədə əmtəə istehsalçılarının gəlirinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayan kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının müasir infrastrukturu və ərzaq bazarının tənzimlənmə sistemini yaratmaq lazımdır.
- Dövlətin alış və satışa müdaxilə sistemi mexanizmini işləyib hazırlamaq, kənd təsərrüfatı məhsullarının avansvermə və girovetmə yolu ilə alış mehanizmi yaradılmalı və sürətləndirilməlidir;
 - Topdan ərzaq bazarları, birjalar və digər bazar infrastruktur obyektlərin inkişaf programını işləyib hazırlamaq və realizə etmək lazımdır;
 - Aqrar sahə üçün sabit və təkmil kredit sisteminin yaradılması da lazımdır, mini kredit sisremi tətbiq edilməsi vacibdir. Belə ki, lazıim gəldikdə hətta kreditlə bir inək, və yaxud da kənd təsərrüfatı ilə bağlı istehsal vasitələri əldə edə bilsin. Burada Çin təcrübəsindən öyrənmək yaxşı olardı.
 - Güzəştli kredit fondunun yaradılması və fəaliyyəti mexanizminin təkmilləşdirilməsi bu əsasda aqrar regionlar üzrə heç olmasa aqrar banklarının yaradılması;
 - Kənd kredit kooperativlər şəbəkəsinin yaradılması və inkişafı fəaliyyətinin gücləndirilməsi;
 - Dövlətin köməyi əsasında kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının gəlirlərinin sigorta edilməsi sisteminin yaradılması və idarəedilməsi mexanizmini formalasdırmaq;
 - Kənd təsərrüfatında ixracat yönümlü istehsala və idxlə əvəz edən istehsal və emal sahələrinin yaradılması üçün avadanlıq və texnologiyanın üzərinə qoyulmuş idxlə rüsumlarını ləğv etmək və ya minimuma yendirmək;
 - Uzunmüddətli ərzaq ticarəti siyasetinin modeli və konsepsiyasını işləyib hazırlamaq;
 - İnvestisiyaların mühüm mənbəyi olan kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının ixracının genişləndirilməsinin respublika və regional programını işləyib hazırlamaq.
 - Dövlət tərəfindən aqrar iqtisadiyyatın inkişafına yönəldilən, ayrılan investisiya və maliyyə resursları başlıca olaraq konkret məqsədli proqramlar üzrə və eləcə də kredit əsasları ilə

müəssisələrin müasir texnika və qabaqcıl texnologiya təməlində yenidən qurulması və ya təchizatının yaxşılaşdırılmasına yönəldilməlidir.

- Eyni zamanda emal, istehsal və sosial infrastrukturun formalaşmasına, yeni əmək, elm tutumlu istehsal sahələrinin genişlənməsinə, ekoloji gərginliyin azaldılmasına üstünlük verilməlidir.
- İnvestisiyalar əsasında aqrar iqtisadiyyatın iqtisadi idarəetmə mexanizminin sahəsində məqsəd – aqrar iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətli strukturunun formalaşdırılmasına xidmət edən istehsal sahələrinin inkişafı üzrə məqsədli proqramların reallaşdırılması, fəaliyyətdə olan müəssisələrin istehsal potensialının və məhsulunun mütərəqqi texnika və texnologiyanın tətbiqi əsasında yeniləşdirilməsi, yerli resurslara əsaslanan yeni sahələrin yaradılması olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan kənd təsərrüfatı statistik məcmiə. Bakı, 2019, səh. 55.
2. Aliyev İ.H. "Qloballaşma şəraitində aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının təmin olunmasının sosial-iqtisadi problemləri". Səh.5-6, Bakı, 2008.
3. Nuriyev Ə.X., Abdalova M.Ə.. "İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşməsi ətrafında düşüncələr, təklif və tövsiyələr. Bakı, 2009, səh.19.

Алиев И.Г.

Национальная аграрная стратегия: о концептуальных обоснованиях и перспективах

Резюме

В статье исследуются вопросы устойчивого обеспечения населения продовольственными товарами в условиях глобализирующейся среды, рассматривается проблема продовольственной безопасности в качестве важной составляющей экономической и национальной безопасности. Также выдвигаются принципы концептуального обоснования разработки национальной аграрной стратегии и на этой основе приводятся предложения и рекомендации по устойчивому развитию аграрного сектора.

Ключевые слова: глобализирующаяся среда, продовольственная безопасность, аграрная промышленность, национальная аграрная стратегия

Aliyev I.H.

National agrarian strategy: on conceptual substantiation and prospects

Summary

The article examines the issues of sustainable provision of the population with food products in a globalizing environment, considers the problem of food security as an important component of economic and national security. The principles of the conceptual substantiation of the development of the national agrarian strategy are also put forward, and on this basis, proposals and recommendations for the sustainable development of the agricultural sector are presented.

Keywords: globalizing environment, food security, agricultural industry, national agricultural strategy

Daxil olub: 21.07.2019